

Розділ 1

Теоретичні основи регіональної промислової політики держави

1.1. Теоретичні аспекти державного регулювання регіонального економічного зростання та розвитку

У сучасних умовах трансформації України вдосконалення механізмів управління економічною діяльністю регіону набуває особливого значення. Це, зокрема, зумовлено тим, що як в умовах економіки перехідного періоду, так і в умовах ринкової економіки, коли продовжують відбуватись процеси реформування усіх сфер національної економіки, основний тягар реформ переміщується на регіональний рівень.

Формування категорії «регіон» як об'єкта управління з боку держави зазнало певної еволюції, але до теперішнього часу не має її чіткого окреслення, а, відповідно, і не є загально визаною. Вона автоматично ототожнюється із його адміністративно-територіальними кордонами і традиційно розглядається як сфера впливу місцевих органів влади. Регіони стали об'єктом уваги з двох причин: по-перше, в контексті структурної державної політики як засобу відродження та стабілізації національної економіки шляхом концентрації та спрямування економічних ресурсів на формування чи оновлення певних господарських галузей, що мали відігравати роль факторів зростання; по-друге, соціальної політики як чинника збереження національної єдності, громадянської злагоди і політичної стабільності суспільства шляхом поліпшення та вирівнювання умов життя населення в різних адміністративно-територіальних одиницях [31, с. 82].

Органи державного управління та місцевого самоврядування, встановлюючи законодавче та нормативне забезпечення економічних процесів у регіоні формують регіональну регуляторну політику з метою сприяння стабільному економічному розвитку регіону, основним завданням якої є досягнення найкращих показників регіонального економічного розвитку за умови найбільш ефективного використання ресурсів та збереження навколишнього середовища. До системи загальних показників, що характеризують регіональний економічний розвиток, відносять показники, що характеризують рівень доходів населення, об'ємні показники зростання виробництва, рівень безробіття в регіоні, динаміку зростання продуктивності праці в регіоні, рівень забруднення навколишнього середовища тощо [37, с. 82].

Категорія «розвиток» в її філософському тлумаченні означає незворотну, цілеспрямовану, закономірну зміну матерії і свідомості, їх універсальну властивість [39, с. 37].

Розвиток як властивість може стосуватися будь-якого виду об'єктів: індивідуумів, технічних систем, соціально-економічних систем. Слід зазначити, що «розвиток» має форму процесу [123, с. 10].

Тому в роботі акцентується увага на дослідженнях, які б були спрямовані на наукове обґрунтування державної стратегії розвитку промисловості регіонів. Саме регіоналізація стану певних, і, в першу чергу, економічних та соціальних явищ та процесів, лежить в основі регіонального розвитку країни [36, с. 41]. В цьому випадку об'єктом дослідження виступає сама країна, територіальні пропорції її розвитку, проблеми управління, регіонального менеджменту, формування єдиного ринку робочої сили, ресурсів, товарів, капіталу, послуг тощо. При цьому країна розглядається як ціле, що складається з окремих, певним чином, організованих, територіальних одиниць. Стратегія

регіонального розвитку промисловості має виходити із загальних закономірностей розвитку економічного та соціального ландшафту, відповідності техногенного пресингу рівням стійкості природних ландшафтів та передбачати певний тип технологічно-структурної перебудови господарства, інтенсивність і траєкторію подальшого розвитку продуктивних сил.

Процес трансформації регіональної економіки передбачає відносно повну ліквідацію соціально-економічних відмінностей регіонів, але цей процес тривалий і, можливо, ніколи не буде мати кінця. Ще Ф. Енгельс у листі до О. Бабеля писав, що «між окремими країнами, областями і навіть місцевостями завжди буде існувати відома нерівність у життєвих умовах, які можна ... звести до мінімуму, але ніколи не вдасться ліквідувати повністю» [278].

У першу чергу, необхідно чітко визначити: що ми розуміємо під управлінською категорією «регіональний економічний розвиток».

Поняття «регіональний економічний розвиток» зазвичай стосується відмінностей у характеристиках зростання для різних регіонів країни. Такі регіони можна визначити по-різному – за адміністративним поділом або за видами економічної діяльності. Його розглядають як процес, який повинен забезпечити зростання економічного добробуту населення регіону шляхом ефективного використання всіх наявних регіональних ресурсів [195, с. 173]. В Україні проблеми регіонального розвитку здебільшого постають у формі запитань, що стосуються нерівномірного розподілу доходів між регіонами; відмінностей у темпах зростання та рівнях безробіття, а також впливу цих відмінностей на поширення бідності, соціальних показників і соціального напруження. Враховуючи економічну, соціальну та політичну історію України, питання регіонального розвитку виходять на перший план, оскільки цілі галузі промисловості та райони економічної діяльності виявилися нежиттєздатними під час переходу до ринкової системи [183, с. 234].

У західній економічній науці розроблялися не тільки динамічні, але й просторові або регіональні теорії та моделі економічного росту. Всі вони споконвічно спиралися на основні положення класичних, неокейнсіанських, інституціональних теорій і моделей економічного росту, міжгалузевої моделі, а з просторових – теорії розміщення виробництва, центральних місць, дифузії нововведень, просторової організації господарської діяльності, моделі «нової економічної географії», концепції нових форм територіальної організації виробництва.

Серед теорій регіонального росту можна виділити п'ять напрямків:

- 1) неокласичні теорії, які засновані на виробничій функції;
- 2) теорії кумулятивного росту, які є синтезом неокейнсіанських, інституціональних і економіко-географічних моделей;
- 3) нові теорії регіонального росту, що базуються на зростаючій віддачі від масштабу й недосконалої конкуренції;
- 4) нові форми територіальної організації виробництва, що спираються на промислові й регіональні кластери, ланцюжок додавання вартості, економіку навчання, національну й регіональну системи інновацій;
- 5) інші теорії, що пояснюють окремі питання регіонального росту.

У систематизованому й детальному вигляді ці напрямки представлені в *додатку А*.

Теорії й моделі регіонального економічного росту неокласичного напрямку ґрунтуються на факторах, що визначають виробничий потенціал території з додаванням просторових факторів. При цьому регіони розглядаються як одиниці виробництва, між якими за допомогою ринкових факторів може встановлюватися взаємозв'язок і рівновага. Нерівномірний розвиток регіонів у цих моделях пояснюється тимчасовими відхиленнями від рівноваги або слідством недосконалого корегування у відповідь на екзогенні шоки. Виходячи із цього, у довгостроковій перспективі диференціація рівня розвитку регіонів повинна зникати й буде відбуватися зближення регіональних рівнів економічного розвитку.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Найбільш відомі представники неокласичного напрямку регіонального росту – Дж. Борте, Х. Зіберт, Р. Солоу, Т. Свана, Г. Менк'ю, Д. Ромер, А. Уейл, Р. Барро, Х. Сала, Мартін, Р. Холлу і Ч. Джонс. В основу висунутих ними теорій покладені основні правила виробничої функції зі спадаючою або постійною віддачею масштабу, конвергенції регіонів, міжрегіональної торгівлі й міжрегіональної мобільності факторів виробництва, переміщень і відстаней, збалансованого або рівноважного росту й умов вільної конкуренції. Спираючись на ці правила, до складу факторів регіонального росту вони включили традиційні виробничі факторні й транспортні витрати, а також соціальні, політичні й географічні фактори. При цьому вони вважали, що згодом повинно відбуватися згладжування розбіжностей темпів росту регіонів шляхом досягнення капіталоозброєності рівноважного стану й мобільності факторів виробництва.

Перші дослідження різниць у регіональних темпах росту здійснювалися на базі факторів виробництва, що використовувались для пояснення темпів росту на загальнонаціональному рівні. Піонером застосування такого методу виміру регіонального росту був Дж. Борте [490, с. 227]. Цей підхід був пануючим до середини 60-х рр. двадцятого сторіччя й продовжує використовуватися і в наш час. Основний акцент робиться на фактори, що збільшують виробничий потенціал економіки регіонів, до яких віднесена кількість і якість природних ресурсів, загальна чисельність і кваліфікація трудових ресурсів, запаси капіталу й рівень технологій. Звідси зростання економіки в регіонах визначається забезпеченістю цими факторами виробництва, а її рівень досягається з допомогою міжрегіонального руху факторів. Тому передбачається, що згодом завдяки їхній мобільності буде відбуватися поступове зближення відносної вартості факторів виробництва (або факторних цін), що повинно призвести до вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів.

Такий висновок зроблено на основі фундаментальних положень ряду теорій: теорії порівняльних переваг Д. Рікардо [493, с. 231]; співвідношення факторів виробництва Хекшере-Оліна [493, с. 331]; вирівнювання вартості факторів виробництва (або теорема) Хекшере-Оліна-Самуельсона [493, с. 386]. Відповідно до них, кожний регіон вивозить (в інші регіони всередині країни й експортує) ті товари, для виробництва яких він має відносно надлишкові фактори виробництва, і ввозить (з інших регіонів всередині країни й імпортує) ті товари, для виробництва яких він відчуває відносний дефіцит факторів виробництва. Таке переміщення факторів виробництва й товарів між регіонами вирівнює ціни на них і призводить до рівноважного стану просторової економіки й, отже, економічному росту територій. При цьому передбачається, що слаборозвинені регіони розвиваються більш високими темпами, ніж високорозвинені й у довгостроковій перспективі відбувається зближення рівнів розвитку регіонів всередині країни. Виходячи з цього, можна констатувати, що зростання національної економіки розглядається як результат ефективного розподілу факторів виробництва, отже, доходів між регіонами з допомогою інструментів стихійного ринку. До недоліків цієї моделі регіонального росту варто віднести неможливість оцінки ступеня та швидкості конвергенції регіонів у рамках однієї країни.

До подібних теорій регіонального росту можна віднести моделі збіжності або конвергенції – Р. Солоу, Т. Свана, Менк'ю-Ромер-Уейла, Р. Барро, Сала-Мартін (Barro R., Sala-i-Martin X.). Наведені моделі розраховані для оцінки ступеня збіжності між країнами, однак вони також легко застосовуються в межах однієї країни, оскільки, по-перше, різниця в розвитку різних територіальних утворень в рамках однієї країни менша, ніж між країнами, по-друге, «фактори виробництва набагато менш мобільні на рівні країни, ніж на рівні регіонів однієї країни» [498, с. 219].

В основі зазначених вище концепцій конвергенції покладена неокласична модель росту Солоу й Свана. В цій моделі темпи економічного росту позитивно скорельовані з розривами середньодушового ВРП даного регіону та середньодушовим рівнем ВРП, що перебуває на стійкій траєкторії росту. У моделі порівнюються значення для всіх

регіонів (країн) таких показників виробництва як: внесок фізичного й людського капіталу у ВВП, темпи технічного прогресу, норма заощаджень, норма амортизації й темпи росту населення. Отже, бідні регіони повинні розвиватися більш швидкими темпами, ніж промислово активні, і в довгостроковій перспективі буде відбуватися вирівнювання регіональних рівнів економічного розвитку.

Однак практично така абсолютна збіжність малоімовірна. Тому звичайно в реальному житті використовується умовна збіжність. Це означає, що кожний регіон (або країна) має власну траєкторію стійкого зростання, тобто виключається одна з передумов – про однакову норму заощаджень [495, с. 101].

Сильною стороною цих моделей є, по-перше, володіння більшими можливостями для розв'язання проблеми збіжності, оскільки недостатній розвиток фізичного капіталу може компенсуватися людським капіталом і навпаки, по-друге, визначення швидкості і конвергенції, тобто часу подолання половини відстані, що відокремлює економіку регіону від її стійкого стану [498, с. 151]. Такого роду оцінки дозволяють державним і регіональним органам влади і бізнесу приймати конкретні рішення для забезпечення стійкого росту регіонів.

На відміну від теорії Бортса, моделі конвергенції розділяють фактори капіталу на фізичні (або матеріальні) і людські (за винятком моделі Солоу й Свана), що дозволяє визначати ступінь взаємозамінності праці й капіталу, а також швидкість і конвергенцію темпів росту економіки регіонів. Більш того, регіональне економічне зростання в них, як і в першій моделі, визначається не рухом факторів виробництва, а ступенем їх нагромадження.

Слабким місцем таких неklasичних теорій є неврахування регіональних або просторових факторів, і тому вони зазнавали критики багатьма відомими економіко-географами Заходу. Так, ще в 60-х роках У. Ізард (Айзард) відзначав захоплення економістів-теоретиків динамічними аспектами економіки, нехтуючи просторову складову. Він підкреслював, що класичні й неklasичні теорії обмежувалися вивченням «країни чудес, позбавленої просторових характеристик» [493, с. 56]. Пізніше ця думка була підтримана Х. Босом й іншими економістами-регіоналістами. Зокрема, Х. Бос відзначив, що «у більшості випадків сучасні економічні теорії надзвичайно чітко формулюють припущення про зміни в часі, але не конкретизують просторові умови» [493, с. 127]. Аналогічної точки зору дотримуються великі сучасні вчені-економісти й економісти-регіоналісти, такі як П. Кругман, М. Портер, Е. Мейр, Е. Райнерт та ін. [506, с. 42].

Роль просторових факторів, як джерел зростання виробництва або факторів його організації, була визнана ще класиками економічної теорії А. Смітом і Д. Рікардо, особливий внесок зроблено основоположником неокласичного напрямку А. Маршаллом. Ці фактори у Сміта більш яскраво відображені в теорії абсолютних переваг міжнародної торгівлі (найбільш доцільного використання переваг місця проживання), а у Рікардо – в теорії порівняльних переваг міжнародної торгівлі, у поясненні природи диференціальної ренти. Пізніше А. Маршалл виділив четвертий фактор виробництва – рівень менеджменту [255, с. 206] та глибоко досліджував його територіальні аспекти. Він виявив два шляхи зростання промислового виробництва:

1) збільшення кількості великих фірм із вертикальною інтеграцією й внутрішньою економією на масштабах виробництва [255, с. 369];

2) зосередження великої кількості дрібних і середніх підприємств в окремих районах, які розвиваються, не менш ефективно, ніж великі підприємства за рахунок гнучкої спеціалізації й зовнішньої економії на масштабах виробництва [255, с. 347].

Необхідно відзначити, що першим, хто назвав концентрацію підприємств, які використовують зовнішню економію від масштабів виробництва, промисловим районом, був А. Маршалл. Вже на базі маршаллівської моделі Дж. Бекаттіні розробив власну теорію італійських промислових округів [500, с. 57], основні принципи якої надалі використовувалися при створенні промислових округів в Італії.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Багато представників неокласичної школи намагалися усунути відзначені вище недоліки, розробляючи власні теорії регіонального росту, у яких поряд з факторами виробництва враховувався вплив факторів простору на темпи росту регіональної економіки. Найбільш досконалим теорію регіонального росту серед них розробив Х. Зіберт [494, с. 123]. У ній використовується виробнича функція, у якій обсяг потенційно можливого виробництва в регіоні ставиться в залежність від таких наявних видів витрат, як капітал, праця, земля й рівень технічних знань. У той же час він додає у свою модель транспортні витрати й соціальні фактори, тобто вплив функціональних особливостей цієї сфери. При цьому транспортні витрати він розкладає на три складові, які залежать від параметрів праці, капіталу й землі й саме в такий спосіб відбувається врахування впливу просторової неоднорідності цих факторів. Соціальні фактори регіону розглядаються як внутрішні детермінанти або джерела економічного росту. Крім того, у моделі Х. Зіберта як і в класичній моделі Р. Солоу припускається можливість взаємозаміщення окремих факторів виробництва, тобто їхній внесок в агреговане зростання може розрізнятися за регіонами. Крім розгляду факторів в умовах ізольованого району, він також досліджує зовнішні фактори економічного росту територій, що мають тісні економічні зв'язки з іншими регіонами й закордонними країнами [16, с. 91].

Із сучасних теорій регіонального росту до цього класу можна віднести модель Р. Холу й Ч. Джонса [503, с. 21]. У своїй моделі вони враховують не лише традиційні виробничі фактори росту – фізичний, людський капітал, працю тощо, але й соціальні, інституціональні, політичні фактори й географічне положення країни. При цьому особливу увагу вони приділяють показнику ефективності використання робочої сили, що, насамперед, визначається розбіжностями в соціальній інфраструктурі країн. В останнє поняття вони включають державну й інституціональну політику, що формує економічне середовище, всередині якого індивідум діє, набираючи досвід і майстерність, а фірми здійснюють капіталовкладення. Для зростання виробництва сприятлива така інфраструктура, що стимулює виробничу активність і нагромадження капіталу, спонукає до навчання й впровадження нових технологій, підвищенню якості.

Разом з цим автори попереджають, що досить часто соціально-економічне середовище, навпаки, створює умови для корупції (грабежу, розкрадань, хабарництва). Якщо виробник не буде захищений від хабарництва і корупції, то воно може виявитися привабливою альтернативою чесній праці. Виробникам доводиться витратити частину коштів і зусиль на захист від корумпованих дій з боку влади, що можна ототожнити з додатковим податком на виробництво й у цьому зв'язку відзначають, що державний захист інтересів набагато ефективніший, ніж індивідуальний [506, с. 65].

У своїй моделі Холл і Джонсон намагаються статистично оцінити роль соціальних і політичних факторів у підвищенні продуктивності праці. Спочатку з допомогою виробничої функції вони розклали розбіжності між країнами щодо показника випуску на одну зайняту особу на дві складові: капітал і ефективність праці, потім оцінили вплив соціально-політичної інфраструктури на показник ефективності. Результати підтвердили визначальну роль соціальної інфраструктури в зростанні продуктивності праці й, отже, в зростанні економіки регіонів. Підтвердилася також важлива роль географічного положення країни, її близькість до країн Західної Європи. З деякими модифікаціями цю модель можна застосовувати для регіонів в одній країні. Без сумніву, включення до моделі соціальної й політичної інфраструктур, а також урахування географічних (просторових) факторів росту виграшна сторона цієї моделі, однак у ній не враховано транспортний фактор, фактор агломерації, центральних міст і оцінки ступеня конвергенції між країнами.

У багатьох неокласичних теоріях регіонального росту зближення міжрегіональних розбіжностей економічного розвитку здійснюється механізмом стихійного ринку, згідно з яким фактори виробництва переміщуються в ті регіони, де за них готові платити

більше. Цей механізм ґрунтується на базових положеннях теорії порівняльних переваг Д. Рікардо, співвідношенні факторів виробництва Хекшера-Оліна, моделі вирівнювання цін на фактори виробництва (або теоремі) Хекшера-Оліна-Самуельсона, а також – теорії конвергенції Солоу й Свана, Менкью-Ромер-Уейла, Барро, Сала й Мартіна.

Відповідно до цих теорій, в умовах факторної мобільності, капітал переміщується з високорозвинених районів до менш розвинених через низьку норму прибутковості. Трудові ресурси, навпаки, переміщуються до високорозвинених районів, де рівень заробітної плати набагато вище, ніж у менш розвинених регіонах. У результаті різнонаправленого руху праці й капіталу зближуються сукупні доходи регіонів а, отже, і вирівнюються міжрегіональні розбіжності економічного розвитку. На цей різнонаправлений рух праці й капіталу вперше звернув увагу А. Сміт при з'ясуванні умов, що визначають природну норму прибутковості у відомій праці «Дослідження про природу й причини багатства народів» [20, с. 230].

В умовах відсутності факторної мобільності, активно переміщуються продукти, що створюються даними факторами шляхом міжрегіональної торгівлі. За рахунок отримання доходів від торгівлі в ці регіони залучаються мобільні фактори (капітал, робоча сила тощо), що необхідні для продуктивного використання немобільних факторів. Таким чином, саме взаємозамінність міжрегіональної торгівлі з міжрегіональним рухом факторів виробництва забезпечує зростання економік і зближення рівнів економічного розвитку регіонів.

Однак відношення до зближення рівнів економічного розвитку регіонів у більш пізніх неокласичних моделях було вже обережніше. Ще А. Леш відзначав, що тенденція до вирівнювання під впливом лише стихійних ринкових чинників може протікати дуже повільно [494, с. 19]. Х. Зіберт допускає можливість розбіжностей деяких районів у темпах росту на певному етапі. Основні висновки Х. Зібєрта у цьому зв'язку зводяться до наступного:

по-перше, диференціація в темпах зростання регіональних економік визначається швидкістю кількісних змін внутрішніх факторів (детермінантів) розвитку, тобто збільшенням пропозиції робочої сили й поліпшенням її кваліфікації, швидкістю нагромадження капіталу, рівнем технічних інновацій;

по-друге, міжрегіональні диспропорції змінюються залежно від мобільності факторів виробництва різних територій (всередині країни й між державами). Особливо важливу роль відіграють напрямки міграції ресурсів. У даному питанні розглядаються тенденції до уніфікації соціальних характеристик, що підвищують мобільність факторів;

по-третє, в моделях необхідно оцінювати також внесок кожного фактора до прискорення росту, за допомогою коефіцієнтів на базі виробничих функцій [194, с. 224].

Однак найслабше місце теорій регіонального росту в тому, що в реальному житті в моделях міжрегіональної торгівлі й міжрегіонального руху факторів виробництва не дотримуються умови мобільності факторів виробництва. На цей недолік вперше звернув увагу В. Леонт'єв, який шляхом декількох емпіричних тестів показав, що умови теорії Хекшера-Оліна на практиці не дотримуються, і в історію увійшов як парадокс Леонт'єва. Пізніше теж саме підтверджує П. Кругман [226, с. 125]. Він досліджував умови виникнення торгівлі між країнами – світова (або міжрегіональна) торгівля здійснюється між розвиненими країнами, що володіють схожими факторами виробництва, а не надлишковими, тобто умови теорії Хекшера-Оліна в реальному житті не дотримуються.

При цьому країни, що обмінюються схожими товарами не спричиняють проблем у розподілі доходу між собою. Дане спостереження в історію регіональної економіки увійшло як теорія «нової» торгівлі Кругмана [226, с. 126]. Справа в тому, що Кругман розглядав умови виникнення торгівлі приблизні до реальності (умови недосконалої (монопольної) конкуренції й зростаючої віддачі масштабу), а модель Хекшера-Оліна ґрунтується на умовах вільної конкуренції й постійної віддачі.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Перераховані вище неокласичні моделі регіонального росту мають ряд істотних недоліків:

- занадто жорсткі передумови, які використовуються для пояснення регіонального росту;
- надмірна увага до обробного сектора;
- зневага до соціальних і політичних факторів;
- ігнорування інновацій і каналів їх поширення в економіці;
- розгляд росту як послідовно змінюючий один одного однорідний рівноважний стан, а також допущення однорідності економічного простору й часу;
- використання у своїх моделях умов вільної конкуренції; приділення значної уваги зовнішнім факторам, дія яких дуже слабо вивчена.

Незважаючи на зазначені недоліки, неокласичні моделі володіють рядом переваг, які дозволяють:

- вимірювати регіональні ефекти;
- визначати напрямки руху факторів виробництва, товарів і послуг, а також ступінь нагромадження капіталу по регіонах;
- виявляти ступінь впливу виробничих і просторових факторів на темпи росту економіки регіонів;
- передбачати збіжність (конвергенцію), завдяки наявності позитивної залежності між темпами росту економіки й розбіжностями між поточним і рівноважним рівнем доходу в економіці;
- застосовувати їх на практиці й здійснювати перевірки.

Теорії кумулятивного росту базуються на концепції «взаємної й кумулятивної обумовленості» Г. Мюрдала [14, с. 565-575]. На відміну від теорії рівноваги, в якій йде мова про те, що відповідні чинники незмінно повертають систему до стану спокою, теорія кумулятивного розвитку висуває на перший план такі процеси, які розпочавшись, створюють умови для наступного розвитку й забезпечують кінцевий результат, що суттєво перевищує первісний імпульс. Слід зазначити, що дія всіх цих сил розгортається в одному напрямку. Однак розвиток відбувається в тому або іншому напрямку процесів, які увесь час піддаються впливу імпульсів, що виникають то в одному, то в іншому місці. При цьому рівні економічного розвитку регіонів не вирівнюються, а відбувається лише деяке зближення між ними.

Найбільш яскравими представниками теорій кумулятивного росту є Г. Мюрдаль, А. Хрїшман, Ф. Перру, Х. Ричардсон, Дж. Фрїдман, Т. Хегерstrand, Ж-Р. Будвїль П. Потье, Х. Р. Ласуен, Х. Гїрш. Основу запропонованих ними моделей формують такі базові положення:

- виникнення центрів зростання й каналів його поширення в просторовій економіці;
- утворення агломерацій і центральних місць;
- дифузія нововведень;
- розвиток периферійних територій;
- постійна віддача від масштабу;
- нерівномірного росту в умовах вільної конкуренції.

Ґрунтуючись на цих правилах, до складу просторових факторів росту економіки вони включають спеціалізацію або територіальний подїл праці, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, центральне місце й фактори його виникнення, агломерацію виробництва й фактори її утворення, інновацію й інші нововведення, а також канали їхнього поширення, локалізацію, пов'язану з немобільністю факторів виробництва й індивідуальних особливостей регіонів.

Базовою серед моделей даного напрямку є модель Г. Мюрдала [490, с. 345]. В нїй автор на прикладї багатьох країн показав, як за допомогою спеціалізації й ефекту масштабу незначні переваги територій згодом можуть бути збільшені. Поширення цього ефекту на регіони або так звані «розбіжні ефекти» [490, с. 231] призвело

Г. Мюрдаля до висновку, що переваги певних місцевостей, центрів (полісів) зростання викликають прискорення їхнього розвитку й відставання відсталіх регіонів. На цій підставі він робить висновок, що зростання економіки відбувається нерівномірно й рівні економічного розвитку територій не зближаються. У той же час завдяки процесу «розбіжні ефекти» можливе їхнє деяке вирівнювання. Формалізований вид дана концепція одержала в працях Н. Калдора й багатьох інших дослідників [490, с. 259].

Відповідно до теорії «прямого й зворотного зв'язку» А. Хиршмана зростання економіки в країні відбувається незбалансовано. Таке зростання припускає забезпеченість саме тими ресурсами й властивостями, нестача яких є першопричиною відсталості. Він виступив на підтримку «незбалансованого росту», що може дати стимул для мобілізації потенційних резервів в інтересах розвитку [490, с. 263]. Він теж доходить висновку, що просторове зростання економіки в країні відбувається нерівномірно, в результаті чого рівні економічного розвитку територій зближаються, але не вирівнюються.

Уперше концепція «полісів зростання» була висунута французьким економістом Ф. Перру. Відповідно до неї зростання економіки країни у всіх регіонах не відбувається рівномірно, воно зі змінною інтенсивністю з'являється в деяких пунктах або полісах зростання та поширюється по різних каналах і з певним змінним ефектом на всю економіку [488, с. 260]. Інакше кажучи, регіональне зростання не забезпечує зближення рівнів економічного розвитку територій, хоча можливо деякі вирівнювання шляхом каналів розподілу «ефектів збільшення».

До «полісів зростання» Перру включає три основних компоненти:

1) провідну галузь, галузь-мотор, що володіє потужним потенціалом росту й високою здатністю до нововведень, інакше кажучи, галузь із більшим мультиплікаційним ефектом (такі галузі іноді називають пропульсивними);

2) групу галузей місцевого значення, пов'язану з пропульсивною галуззю через систему відносин типу «витрати-випуск». Ці відносини є засобом передачі ефекту провідної галузі на всю економіку;

3) просторову агломерацію виробництва, що забезпечує підприємствам одержання «зовнішньої економії». Виникає серія взаємозалежних ефектів, яка за сприятливих умов здатна суттєво змінити економічний простір регіонів. Також «поліс зростання» – це своєрідний генератор нововведень, але тільки їхня дифузія забезпечує вагомий економічний ефект.

Одна з відмінностей концепції Ф. Перру від Й. Шумпетера полягає в тому, що для Ф. Перру важливо не лише саме нововведення, а й його дифузія в супутні, нехай навіть і дрібні вдосконалення, невеликі інновації [490, с. 64].

При цьому Ф. Перру вважає, що визначальна роль у створенні «полісів зростання» і «каналів» поширення «ефектів збільшення» належить державі, яка повинна гармонізувати розвиток, зменшити або звести до прийнятних масштабів неоднорідність або нерівномірність в економіці, в її галузях і регіонах.

Він пропонує проводити політику гармонізованого росту [490, с. 91], що на основі індикативного планування забезпечить поєднання інтересів макроєдиниць, різних регіонів і соціальних груп. Саме індикативне планування використовується для зменшення ефекту існуючої нерівноваги, оскільки Ф. Перру, на відміну від представників неокласичного напрямку, вважає, що економічне зростання є послідовністю змінюючих один одного станів нерівноваги, де рівновага завжди є тимчасовою й мінливою. Тому він пропонує гармонізоване зростання і індикативне планування як інструменти для зменшення неоднорідності або розбіжностей рівнів економічного розвитку регіонів і країн.

Концепція «полісів зростання» Ж.-Р. Будвіля [490, с. 236] є подальшим розвитком регіональної теорії росту його наставника Ф. Перру й конкретизує його абстрактні ідеї про «поліси зростання». У сучасному вигляді ця концепція стверджує, що зростання виробництва не відбувається рівномірно у всіх галузях господарства – завжди можна

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

виділити динамічні, так звані пропульсивні галузі. Вони і є стимулом розвитку всієї економіки, являючи собою «полоси зростання». Через систему відносин типу «витрати-випуск» В. Леонтьєва ефект нововведення передається на всю економіку. Процес концентрації виробництва зосереджує галузі в певній точці (районі) – «центрі (полосі) зростання. На основі запропонованої В. Крісталлером теорії центральних місць Будвіль запропонував їхню ієрархію за типом [490, с. 257].

Будвіль виділяє «полоси зростання» наступних видів:

- дрібні й «класичні» міста, що спеціалізовані на галузях третинного сектора та які обслуговують прилягаючу сільську місцевість;
- промислові міста середнього розміру з диверсифікованою структурою господарства, що розвиваються за рахунок зовнішніх впливів;
- великі міські агломерації, що включають пропульсивні галузі, що обумовлюють автономність росту;
- полюси інтеграції, що охоплюють кілька міських систем і визначають усю еволюцію просторових структур [490, с. 267].

Він підкреслює також, що автономне зростання властиве лише верхнім ієрархічним рівням центральних місць, тоді як зростання низових територіальних структур визначається механізмами дифузії нововведень.

Теорія «полоси зростання» одержала подальший розвиток у роботах П. Пот'є про осі розвитку. Центральна ідея полягає в тому, що території, які розташовані між полюсами зростання і які забезпечують транспортний зв'язок, одержують додаткові імпульси росту завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновації, розвитку інфраструктури. Тому вони перетворюються в осі (коридори) розвитку, що визначають разом з «полюсами росту» просторовий каркас економічного зростання великого регіону або країни [507, с. 87].

Х. Р. Ласуен у теорії «полюсів зростання» виявляє і наступні особливості:

1) полюсом зростання може бути регіональний комплекс підприємств, пов'язаний з експортом регіону (а не просто із провідною галуззю);

2) система полюсів і кожний з них окремо зростають за рахунок імпульсів, породжених загальнонаціональним попитом, що передається через експортний сектор регіону;

3) імпульс росту передається другорядним галузям через ринкові зв'язки між підприємствами, а також географічними периферіями [490, с. 117]. Однак він не вказує, на конкретні канали поширення імпульсів росту до другорядних галузей економіки.

Модель сукупної причинної обумовленості Х. Річардсона «Регіональне економічне зростання» представлено процесом сукупної причинної обумовленості, у якому вигоди розподіляються між тими регіонами, які вже перебувають у сприятливому становищі. Будь-який розподіл державних ресурсів серед регіонів, що має метою максимально збільшити національне економічне зростання, буде лише підсилювати регіональні нерівності. І ринкові сили, і державні інвестиції у великому ступені збільшують, ніж зменшують, нерівності в економічному розвитку регіонів [490, с. 277]. Із цим можна погодитися, оскільки економічне зростання відбувається тільки в нерівноважному стані економіки, однак за таких орієнтирів держави не усуваються нерівності економічного розвитку регіонів до прийнятних масштабів.

Друга теорія Х. Річардсона – міська агломерація. Відповідно цій теорії, основним фактором зростання є концентрація виробничої діяльності в містах, що є великими промисловими центрами, своєрідними полюсами зростання [490, с. 34]. На його думку, саме регіональна агломераційна економіка відіграє ключову роль, стимулюючи технічний прогрес і підвищення продуктивності праці, впливаючи на процеси розміщення підприємств (нагадаємо, що перший ефект агломерації був розглянутий А. Вебером в рамках його теорії розміщення) [489, с. 234]. В принципі модель Річардсона реалізує ті ж функціональні залежності, що існують у моделях неокласичної школи між темпами росту й темпами нагромадження капіталу, збільшення пропозиції праці й швидкістю

технічного прогресу. Відмінність від неокласичної теорії полягає в тому, що кожний фактор пропозиції є функцією, яка залежить від ефекту агломерації, переваг локалізації, різниці в цінах на фактори в регіоні й у цілому по країні й іншими індивідуальними особливостями регіону [489, с. 123].

Локалізація – основна складова в базовій моделі Річардсона, а необхідність її введення в модель визначається неможливістю природних ресурсів, наявністю великих міст і неоднорідністю географічного середовища. Регіональне зростання базується на внутрішніх немобільних ресурсах і залученні мобільних ресурсів з інших регіонів. Ефект агломерації (транспортні витрати консервують локалізацію в певних центрах) і переваги інвесторів – ключовий елемент регіонального росту. У ній враховується також технічний прогрес і соціально-політичні фактори [506, с. 34].

У теорії «центр-периферія» Дж. Фрідмана декларується, що економічне зростання концентрується винятково в містах [507, с. 41]. Разом з тим Фрідман виділяє чотири стадії формування центрів зростання (які він називає ядрами) у країні:

1) наявність великої кількості локальних ядер, що слабо впливають на навколишні території;

2) поява одного найбільш потужного ядра, що формує полюс росту та впливає на велику периферію;

3) розвиток ще декількох ядер, що призводить до утворення поліцентричної структури полюсів зростання;

4) злиття ядер в урбаністичну поліареальну структуру з потужною периферією [507, с. 166].

Для опису розвитку периферійних територій, які виходять за межі центрів і осей розвитку Дж. Фрідманом, Т. Хермансеном і деякими іншими вченими [507, с. 285] використовуються моделі «дифузії нововведень», які запропоновані Т. Хегерстрандом.

Модель «дифузія нововведення» або «хвиля нововведень» Т. Хегерстранда. У ній він виділив чотири стадії «хвилі нововведень».

Перша стадія характеризується початком дифузійного процесу й різким контрастом між центрами, джерелами поширення нововведення і периферійними територіями.

На другій стадії – починається справжня дифузія і діють потужні відцентрові сили. Це призводить до утворення нових центрів, що швидко розвиваються у віддалених районах, і до скорочення різких регіональних контрастів, типових для першої стадії.

На третій стадії (стадії конденсації) відбувається однакове розширення у всіх трьох місцях.

На четвертій стадії (стадії насичення) відбувається загальний, але повільний, асимптотичний підйом до максимуму [507, с. 345].

Він використовував стохастичний (статистичний) метод, досліджуючи дифузійні хвилі методами динамічного моделювання, зокрема методом Монте-Карло.

З першим типом моделі Т. Хегерстранда виявляється схожість шостого елемента у більш пізній схемі «просторової дифузії» П. Хаггета. Відповідно до неї зміна в більшості випадків не настає одночасно у всіх точках, звичайно вони починаються в декількох містах, звідки поширюються до інших місць уздовж каналів зв'язку, через вузли, перетинаючи поверхні, спускаючись по ієрархічних рівнях [508, с. 136]. Концепція дифузії нововведень зароджувалася в історичній географії США наприкінці XIX ст. як «концепція границі заселення» автором якої був американський історик А. Тернер [508, с. 275].

Суть моделі «вулкан» Х. Гірша [490, с. 26] полягає в наступному – велика міська агломерація з розвинутою промисловістю й потужною науковою базою має найбільш високий рівень доходів на душу населення, що забезпечується періодичними імпульсами інноваційної діяльності. Виверження лави нововведень у такому «полюсі зростання» поступово поширюється на периферію й супроводжується поступовим підвищенням рівня добробуту відсталих районів. При цьому Х. Гірш іде далі Т. Хегерстранда й

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

вказує на періодичність імпульсів нововведень, які рано чи пізно в будь-якому центрі загасають. Послаблення інноваційного клімату відбувається під впливом властивих міським агломераціям негативних факторів і призводить до «загасання вулкана» і перетворення колись передового центра в депресивний старопромисловий район. У той же час при завершенні більших циклів господарської кон'юнктури (описаних Н. Д. Кондратьєвим і Й. Шумпетером) можуть виникати нові центри інновацій [219, с. 27].

Перевагами теорій кумулятивного регіонального росту є:

- урахування реальних регіональних факторів, особливо факторів розміщення виробництва;
- використання інновацій і їхнього поширення як основного фактора росту територій, особливо каналів поширення;
- наявність певних можливостей і потенціалу вирівнювання міжрегіональних рівнів економічного розвитку шляхом дифузії нововведень і індустріалізації;
- наявність більших можливостей практичного застосування, через нескладність вихідних передумов і визначеності об'єкта зростання, що дозволяє широке використання при розробці конкретних програм регіональної політики в багатьох країнах світу, особливо в європейських державах;
- визначення економічного зростання як послідовного ряду станів нерівноваги, у яких рівновага розглядається як тимчасове й непостійне явище.

Однак перераховані теорії кумулятивного росту не позбавлені недоліків:

- у них не враховується значення малих підприємств, які найчастіше мають визначальний характер регіональної економіки;
- регіональна політика, орієнтована на великі підприємства, при цьому майже ігнорується специфіка регіону;
- не приділяється належної уваги внутрішній погодженості регіональної виробничої системи;
- не враховується природа транснаціональних фірм у розвитку регіонального економічного простору;
- ігноруються зростаюча віддача від масштабу, ефекти від масштабу ринку й вплив недосконалої (монопольної) конкуренції;
- не реалізуються основні правила нової теорії торгівлі, нової теорії росту й нових форм територіальної організації виробництва.

Критичний аналіз неокласичних і кумулятивних теорій підтверджують визначальну роль впливу держави на фактори економічного зростання та розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Особливого дослідження вимагає механізм державного регулювання як сукупність дій за результатом і припустимим втручанням до функціонування перелічених нами механізмів щодо забезпечення суспільних потреб без порушення тенденцій стійкого розвитку регіону.

Відомо, що ринкова економіка володіє внутрішніми здатностями до саморегулювання, і ряд учених вважає ці умови самодостатніми для розвитку економічних систем будь-якого рівня. Одночасно доведено необхідність державного втручання [210, с. 117]. Пропорції поєднання державного і ринкового регулювання, межі і напрями державного втручання є питаннями, що мають широкий спектр теоретичних поглядів і відповідних прикладних підходів: від повного державного монополізму в управлінні до крайнього лібералізму, за якого панує твердження, що економіка ефективна тільки в умовах відсутності державного втручання.

Історичний досвід розвитку показав, що ринкова економіка не може ефективно функціонувати без державного регулювання оскільки:

- по-перше, механізм вільного ринку виявляється неспроможним з погляду забезпечення макроекономічної стійкості;
- по-друге, ринкові відносини не забезпечують соціальних гарантій населенню;

– по-третє, економічний механізм вільного ринку не визначає перспективи соціального розвитку і напрями науково-технічного процесу;

– по-четверте, ринок є нездатним вирішити проблему забезпечення економічної і національної безпеки;

– по-п'яте, в сучасних умовах ринок як саморегулятор не в змозі забезпечити світову і планетарну безпеку, що диктує необхідність обмеження використання сировинних і природних ресурсів;

– по-шосте, ТНК при величезних об'ємах виробництва суттєво впливають на ринки окремих країн, що може бути збалансовано тільки за участю держави.

Ми вважаємо, що необхідність державного втручання у функціонування ринкової економіки зумовлена такими чинниками:

а) наявні збої в механізмі функціонування ринкового господарства;

б) необхідність пошуку більш ефективних варіантів задоволення потреб у суспільних благах;

в) необхідність вирівнювання зовнішніх ефектів, пов'язаних з нездатністю ринкового господарства в певних ситуаціях вирішувати завдання розвитку економіки і її складових.

Подальше дослідження вимагає уточнення поняття «державне регулювання економічного зростання», яке ввели в науковий обіг такі учені-економісти, як Дж. Мілль, К.-К. Рау, Дж. М. Кейнс та ін.

Сучасний економічний словник подає два визначення цього поняття [17]:

Державне регулювання економіки – це вплив держави на діяльність господарюючих суб'єктів і ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення нормальних умов для функціонування ринкового механізму, вирішення екологічних і соціальних проблем.

Державне регулювання економіки регіону є цілеспрямованим процесом, що забезпечує підтримку або зміну економічних явищ і їх зв'язків.

Більш детальне визначення подає Л. Г. Ходов. У його формулюванні державне регулювання економіки є системою заходів законодавчого, виконавчого характеру, здійснюваних державними установами і суспільними організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються [193, с. 23].

У цілому співзвучним з цим визначенням, але, на нашу думку, більш уточненим є таке трактування: «Державне регулювання економіки – це система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються державними структурами та суспільними організаціями і спрямованих на ефективне функціонування національної економіки, стабілізацію економічного й соціального розвитку, узгодження інтересів суспільства й окремих верств населення в досягненні стратегічних цілей розвитку національної економіки».

Перші спроби державного регулювання територіального розвитку було здійснено в середині XIX ст. Подальші зусилля можна розподілити на кілька етапів. I етап (30-ті рр. XX ст.) – з метою якнайшвидшого подолання наслідків світової економічної кризи (1929-1933 рр.) у низці європейських держав було прийнято перші програми допомоги окремим старопромисловим і слабкорозвинутим територіям.

II етап (50-ті рр. XX ст.) – закінчення другої світової війни призвело до встановлення у більшості європейських країн демократичних режимів, що значно розширило коло держав, які приділяють увагу питанням стабільного територіального розвитку.

III етап (60-70-ті рр. XX ст.) – період активного використання та нагромадження теоретичних і практичних знань з регіонального управління провідними державами європейського континенту.

IV етап (з кінця 70-х рр. XX ст.) – проведення принципово нової, «наддержавної» регіональної політики у форматі ЄС відкрило шлях доперетворення «Європи націй» на «Європу регіонів».

Зміст державного регулювання економіки регіонів визначається цілями, що стоять перед державними органами, а також засобами й інструментами, які має у своєму

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

розпорядженні держава при проведенні регіональної економічної політики [115, с. 223]. Державне регулювання економіки регіонів передбачає обґрунтування і досягнення певної мети.

Система цілей державного регулювання економіки регіонів характеризується ієрархічною підлеглистю, яка може бути зображена як піраміда цілей (рис. 1.1)

Рис. 1.1. Піраміда цілей державного регулювання економіки регіону

Глобальна (національна) і генеральні цілі державного регулювання, на нашу думку, залишаються незмінними і для стійкого розвитку. Істотну специфіку має система цільових установок регулювання процесів стійкого розвитку економіки регіону на рівні стратегічних цілей [21, с. 43]. Так, цілі державного регулювання у сфері стійкого розвитку економіки регіону на рівні її складових будуть визначені таким чином (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Генеральні та стратегічні цілі державного регулювання стійкого розвитку регіону

Генеральні цілі регулювання розвитку	Стратегічні цілі регулювання розвитку регіону
1. Економічне зростання	<ul style="list-style-type: none"> – безпервне зростання виробництва товарів (послуг), що користуються попитом на основі підтримки національних виробників; – використання кон'юнктури світового ринку; – розвиток наукоємких виробництв; – раціональне споживання невідновлюваних ресурсів
2. Політична і соціальна стабільність	<ul style="list-style-type: none"> – досягнення високого рівня оплати праці; – забезпечення соціального партнерства; – підвищення ролі професійних союзів, федерацій у прийнятті економічних рішень
3. Макроекономічна збалансованість	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка інвестиційних пропорцій; – раціональне використання накопиченого досвіду і технологій виробництва
4. Зовнішня і внутрішня безпека	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток міжнародних економічних зв'язків; – захист вітчизняного виробника
5. Соціальне орієнтування в економіці	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання достатнього рівня життя населення, що включає достатнє харчування; – забезпечення продовольчої безпеки; – розвиток науки, освіти, кваліфікаційного рівня працівників; – підтримка національної системи стандартизації і технічного регулювання

Для досягнення своїх цілей держава повинна мати у своєму розпорядженні певні ресурси або засоби, які вона може використовувати для здійснення регулюючої діяльності, а також знаряддя або методи реалізації регулювання, тобто різні чинники, через які здійснюється орієнтація регульованого об'єкта. Крім того, держава повинна мати в своєму розпорядженні апарат регулювання, тобто систему конкретних суб'єктів, що входять до структури держави і виконують функцію регулювання [101, с. 40].

Цілі державного регулювання є елементами його системи. Розглядаючи останню як механізм, слід виявити решту функціональних її елементів (рис. 1.2).

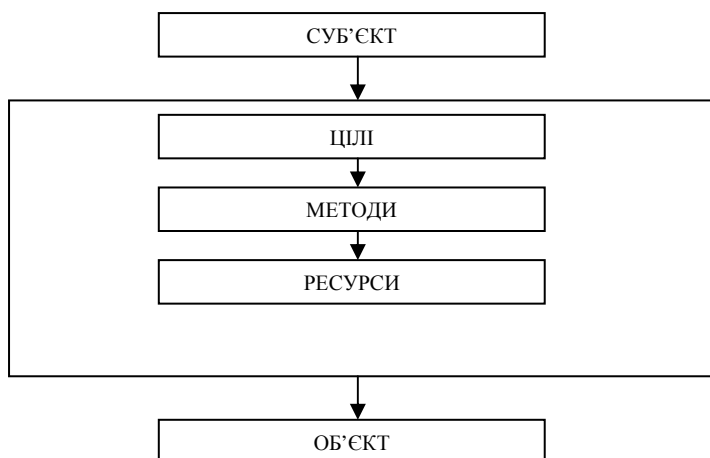

Рис. 1.2. Система-механізм державного регулювання регіонального зростання та розвитку промисловості

Об'єктами державного регулювання економіки регіону ми будемо називати ті умови, процеси і відносини у сфері суспільного відтворення, нормальне функціонування яких ринковий механізм забезпечує незадовільно або не забезпечує взагалі. Такими, на нашу думку, можна назвати: економічний цикл, грошовий обіг, науково-технічний прогрес, секторну, галузеву і регіональну структури господарства, економічний потенціал, зайнятість населення, платіжний баланс, умови конкуренції, соціальні відносини, а також соціальне забезпечення; освіту, охорону здоров'я, культуру; навколишнє середовище; зовнішньоекономічну політику тощо.

Суб'єктами державного регулювання економіки є носії, виразники і виконавці економічних (господарських) інтересів, що є юридичними і фізичними особами, а також утворювані ними групи (союзи, об'єднання) [110, с. 423]. До таких зарахуємо державні органи управління, включаючи регіональні й місцеві інституційні утворення, і недержавні органи, до яких належать різноманітні об'єднання, що виражають інтереси певних верств і груп населення (переважно профспілки і різноманітні союзи підприємців).

Як цілі державного регулювання економіки регіону слід розглядати:

1. Стимулювання розвитку і зростання виробництва в регіоні.

У даному аспекті регулювання слід розуміти, як:

а) якісне перетворення економіки регіону і виділяти такі напрями: матеріально-технічне стимулювання (стимулювання оновлення продуктивних сил і технології виробництва шляхом розвитку науково-технічних досліджень, модернізації виробничого апарату, імпорту передових технологій, підготовки кваліфікованої робочої сили, вдосконалення галузевої і регіональної структур економіки, заохочення концентрації і спеціалізації виробництва.); вартісне стимулювання (передбачає збільшення частки наповнення і капіталовкладень, заохочення конкуренції капіталу);

б) вплив держави на зростання виробництва на основі якісного перетворення економіки за допомогою стимулювання попиту, пропозиції, накопичення, експорту.

2. Підтримка збалансованості виробництва в регіоні в розрізі державних орієнтирів.

Ця мета державного регулювання економіки регіону передбачає: по-перше, пом'якшення структурних (довготривалих) диспропорцій (неврівноважень): підтримка матеріально-технічної пропорційності в аспекті міжгалузевого і міжрегіонального

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

балансів; обмеження хронічного зростання цін і грошової інфляції (усунення диспропорцій між пропозицією товару і попитом на нього, між споживанням і накопиченням, між виробництвом і споживанням, між масою грошей, що обертається і масою товарів на ринку); зміна структури зовнішньоекономічного обміну, стимулювання експорту товарів, імпорту капіталу [104, с. 17]. По-друге, пом'якшення кон'юнктурних неврівноважень: стимулювання або стримування ділової активності – вплив на попит, капіталовкладення, зовнішній обмін, обмеження прискороного зростання цін, обмеження зростання безробіття [21, с. 45].

Як способи реалізації цілей, ми виділяємо такі форми регулювання:

1. Перспективне (апріорне) регулювання економіки регіону. Способами реалізації державного регулювання економіки регіону, які мають перспективний характер, є: економічне програмування, програмування економічного розвитку, бюджетування, індикативне планування.

Економічне прогнозування – це процес формування системи науково обґрунтованих уявлень про напрями розвитку економіки [132, с. 91].

Економічний прогноз розвитку регіону є комплексом аргументованих пропозицій, які виражаються в якісній і кількісній формах, що дають уявлення про майбутні параметри розвитку галузі [236, с. 85].

Під програмуванням економічного розвитку регіону розуміють процес розробки і реалізації програм розвитку промисловості регіону.

Бюджетування економічного розвитку є розробкою і реалізацією Державного бюджету країни, як інструменту впливу держави на хід економічного розвитку.

Індикативне планування є багатоетапним процесом, що включає розробку плану розвитку економіки країни рекомендаційного характеру, доведення до господарюючих суб'єктів його показників, стимулювання економічних агентів проходженню в своїй діяльності позначкам індикативного плану. Взаємозв'язок цих способів державного регулювання відображено на рис. 1.3.

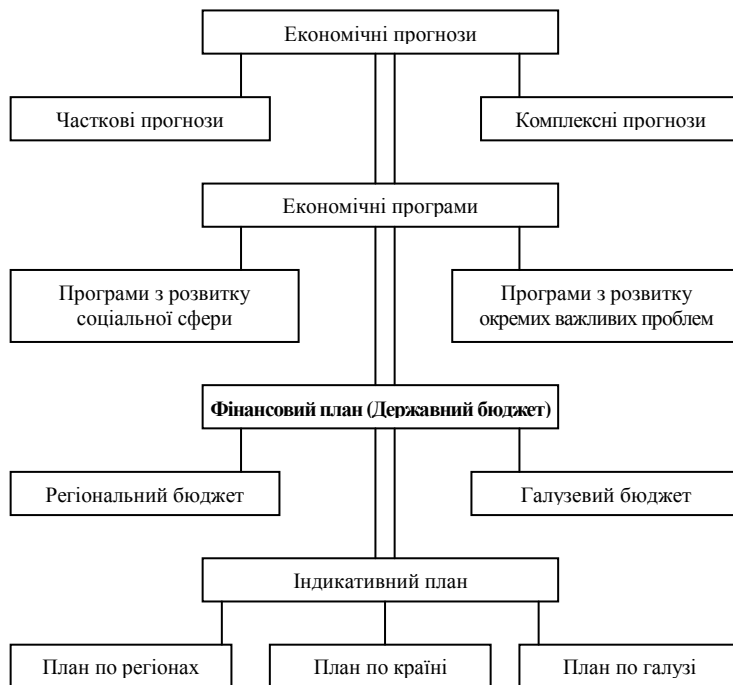

Рис. 1.3. Взаємодія основних планових документів

2. Поточне (апостеріорне) регулювання. Способами реалізації державного регулювання економіки регіону, які мають поточний характер, є:

- кон'юнктурні заходи щодо пом'якшення тимчасових неврівноважень;
- окремі заходи щодо стимулювання розвитку і зростання виробництва.

3. Перспективно-поточне регулювання включає такі способи реалізації:

- регулювання на основі річних господарських програм-прогнозів розвитку регіону;
- складання і реалізація спеціальних програм з боротьби з неврівноваженнями (структурними і кон'юнктурними), стимулювання економічного зростання регіону.

Державне регулювання економіки регіону здійснюється різноманітними прямими і непрямими методами, які залежно від характеру дії можна об'єднати в п'ять груп: економічні, адміністративні, законодавчі, інформаційно-орієнтаційні (рис. 1.4).

Економічні методи: це методи впливу на попит і пропозицію товарів, на умови формування економічних ресурсів, витрат і результатів, що включають державне споживання, бюджетну політику, оподаткування, регулювання грошового обігу і надання кредитів, фінансування виробництва, митне регулювання, регулювання цін на товари і тарифів на послуги [259, с. 27].

Рис. 1.4. Методи державного регулювання розвитку регіону

Адміністративно-економічні методи: контроль над кредитною системою, контроль над ціноутворенням на продукцію галузі, контракти між державою і підприємцями, союзами підприємців (із взаємними зобов'язаннями), «вбудовані стабілізатори» (кредитні, фіскальні).

Адміністративні методи: обмеження, що накладаються адміністративно і не стосуються руху вартісних факторів.

Інформаційно-орієнтаційні методи: орієнтовані на забезпечення виробничих та інших підприємств комерційною інформацією, що дає їм змогу вибирати оптимальні шляхи реалізації поточних і перспективних завдань [339, с. 30]. При цьому надаються такі види інформації:

- кон'юнктурна інформація про асортимент, якість і ціни товарів, відсоткові ставки банків, курси валют тощо, з допомогою якої реалізуються кон'юнктурні і маркетингові завдання;
- статистична інформація, що дає змогу одержувати узагальнюючі оцінки стану національного і регіонального ринків, галузей і тенденцій їх розвитку;
- прогнозна інформація, що застосовується при розробці концепцій, стратегій та програм розвитку;
- інформація про середньогалузеві показники, діяльність.

Законодавчі методи: забезпечують правові основи діяльності суб'єктів, включаючи: захист прав власності, захист прав споживачів, антимонопольне законодавство, законодавство у сфері торгової практики, сертифікацію і ліцензування виробництва і продажів окремих видів товарів, організацію державного контролю за якістю товарів і послуг тощо [482, с. 60].

Для досягнення своїх цілей при здійсненні регулюючої діяльності держава має у своєму розпорядженні ресурси, до яких ми зараховуємо:

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

- державний сектор у галузі продовольства (у сфері виробництва, інфраструктури, науки, кредитно-банківській і невиробничій сферах);
- державні фінанси;
- право держави бути законодавцем і інспектором;
- збір і переробка господарської інформації, прогнози.

Вибір цього способу опису, застосованого нами для представлення системи державного регулювання, обґрунтований тим, що механізм регулювання винятково складний; він є сукупністю безлічі механізмів. Фактично кожній меті відповідає свій механізм реалізації, і в кожному такому механізмі є ще декілька механізмів. Одна мета може бути реалізована в результаті взаємодії декількох механізмів, тоді як дія одного механізму може сприяти реалізації декількох цілей.

У наведеній інтерпретації виділені головні елементи системи регулювання економіки регіону, тобто складові діючих на практиці механізмів, а в результаті – і загального механізму державного регулювання економіки.

У контексті концепції стійкого розвитку, яка передбачає забезпечення балансу між вирішенням соціально-економічних проблем і збереженням навколишнього середовища, задоволенням життєвих потреб відповідно до норм здорового способу життя і збереження можливості задоволення таких потреб майбутніх поколінь, слід позначити особливості основних блоків механізму державного регулювання розвитку економіки регіону (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Особливості основних блоків механізму державного регулювання стійкого розвитку економіки регіону

Елемент механізму	Особливості в умовах стійкого розвитку регіону
Суб'єкт (носії, виразники і виконавці економічних цілей держави)	Дотримання глобальної (національної) цілі. Законність. Пріоритет національного інтересу над регіональним чи галузевим
Цілі (стимулювання, розвитку і зростання виробництва; підтримка збалансованості виробництва)	Поєднання довгострокових і короткострокових цілей. Розвиток концептуальних напрямів, орієнтація на розвиток, а не на кількісний результат
Методи (економічні, адміністративні, законодавчі, інформаційно-орієнтаційні)	Системність застосування методів. Пріоритетність інформаційно-орієнтаційних, економічних і законодавчих методів
Ресурси (державний сектор, державні фінанси, законодавче право, інформація і прогнози)	Поєднання державних і корпоративних можливостей. Мінімальне споживання ресурсів на одиницю кінцевого продукту. Відкритість інформації і доступність прогнозів
Об'єкт (умови, процеси і відносини, нормальне функціонування яких ринковий механізм забезпечує незадовільно або не забезпечує взагалі)	Виділення пріоритетних цілей і зосередження на них ресурсів (переважно на розвиток трудового потенціалу), у тому числі освіти, охорони здоров'я

Перехід економіки регіону на шлях стійкого розвитку не може відбутися завтра або післязавтра [251, с. 23]. Досить істотні особливості основних блоків механізму державного регулювання виділені нами як властиві їм характеристики в умовах стійкого розвитку.

Тому слід констатувати наявність проблеми періоду переходу економіки регіону до стійкого розвитку. Специфіка регулюючих функцій держави в цей період відрізняється від їх функцій, виконуваних на сьогодні:

- по-перше, різною мірою здатності економіки регіону до стійкого розвитку, що передбачає територіальну диференціацію функцій державного регулювання;
- по-друге, наявністю досить принципових вимог (табл. 1.2) до функціонування, застосування і розробки основних блоків механізму державного регулювання.

Забезпечення поєднання методів стимулюючої, ліцензійної дії із заходами заборонної і фіскальної дії на економічну діяльність економічних регіональних агентів.